

מאמר לפרשת וארא על מופתים ואותות

בתחילת פרק ז לפני תחילת המכות הניחתות על מצרים מוסרת התורה :

ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. אתה תדבר את כל אשר אצוץ ואהרן אחיך ידבר אל פרעה ושלח את בני ישראל מארצו. ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים. ולא ישמע אלקם פרעה ונתתי את ידי במצרים והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדלים. וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם (ז, א-ה).

בין האות למופת

כדי להבין מהו אות, מהו מופת ומה ההבדל בניהם נעיין בפסוקים מספר דברים :

כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת. ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם (יג ב-ג).

הרמב"ן בפרושו לפסוקים אלו, מסביר את ההבדל בין אות ומופת בכך שאות הוא סימן לדבר שיקרה בעתיד, ואילו מופת הוא שינוי מדרכי הטבע. דוגמה לאות מביא הרמב"ן מספר ישעיהו, כאשר ישעיהו הנביא רצה לעודד ולחזק את אחז מלך יהודה במלחמתו ברצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל. באותה העת אחז לא רצה לשמוע אל דברי הנביא ולסמוך על אלוקים ואז אמר לו ישעיהו כי הקב"ה ייתן לו אות :

לכן יתן א-דני הוא לך אות הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנו אל. חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב. כי בטרים ידע הנער מאס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה (ישעיהו ז יד-ז).

האות הוא שבעתיד הקרוב העלמה, שהיא לפי המפרשים אשתו של הנביא, תלד בן ותקרא לו "עמנו א-ל". בעקבות כך מלמד הרמב"ן שאות הוא סימן בהווה על מה שיתרחש בעתיד, וזאת כאשר המלה אות נגזרת מהמילה אתא שפירושה בארמית בא או יבוא. לגבי משמעות המופת מלמד הרמב"ן : "המופת יאמר על דבר מחודש שיעשה לפנינו בשנוי טבעו של עולם". דוגמה היא דברי הנביא יואל :

ונתתי מופתים בשמים ובארץ. דם ואש ותימרות עשן. השמש יהפך לחושך והירח לדם לפני בוא יום ה' (יואל ג,ד).

המופתים הם דברים החורגים מחוקי הטבע הרגילים שבהם מנהיג הקב"ה את עולמו. המלה מופת היא קיצור של המלה מופלאת מלשון פלא.

למרות כל האמור, הרמב"ן מספר שלא נחה דעתו מפירושו, כי יש פעמים שבהם אותות ומופתים הם עניין אחד. לכן הוא מביא פירוש שני בהתייחסות ליציאת מצרים, ולפיו אותות הם דברים שנאמרה לגביהם התרעה מראש, ובלשון הרמב"ן על פי הפסוק משמות ח, יט : "הם הדברים שיאמר להם מתחלה למחר יהיה האות הזה". מופתים הם מכות שניתנו ללא התרעה.

מדברי הרמב"ן נראה כי הוא מגיע לבסוף למסקנה שבכל הקשור לפסוקי פרשתנו, אות ומופת הן מילים דומות, מילים נרדפות:

במדרש ספרי אמר, "אות הוא מופת ומופת הוא אות, אלא שדברה תורה בשתי לשונות". אולי כוונתם לומר, שאין חלוק בין שניהם ואין הפרש בדינם, ודי היה להזכיר האחד, אלא שרצתה התורה להפליג בעניין לומר כל אות ואות שייתן אליך, מכל אותות שבעולם.

עיתוי, סימן ועוצמה

אחד המקורות בתורה שמעלה את השאלה מהו היחס בין אות למופת הוא בפסוקים המתייחסים למטות משה ואהרן:

וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאוֹת (ד יז); כִּי יִדְבֵר אֲלֵכֶם פְּרַעַה לֵאמֹר תָּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאִמְרַתְּ אֶל אֶהְרֹן קַח אֶת מִטְּךָ וְהִשְׁלַךְ לִפְנֵי פְרַעַה יְהִי לְתִנּוּן (ז, ט).

על פניו, מדובר במילים נרדפות לתפקידו של המטה. אולם **רבנו בחיי**¹ בפירושו על הפסוקים מספר דברים, רואה את ההבדל שבין אות למופת **בעיתוי**, ועל ידי זה מסביר גם את הפסוקים שמדברים על המטה. הן האות והן המופת קשורים לאירועים שמשנים את סדרי הטבע, אך אותות הם אירועים שניתנה בהם **התראה מראש** לפני התרחשותם, ומופתים הם אירועים שנעשים **ללא התראה** בשינוי חוקי הטבע בדרך פלאית: "[זאת] כעניין המטה שקראו אות שהודיעו בתחילה וקראו מופת כשנעשה נחש לפני פרעה ולפני עבדיו [שלא קיבלו התראה]".

המלבי"ם² רואה את ההבדל לא בעצם המעשה ולא בעיתוי, אלא בשאלה **למי מופנה המעשה**, כך שיכול מעשה אחד להיות אות עבור אחד ומופת עבור אחר:

אות – ... מציין **שנותן סימן על דבר** כמו קריאת שם הילד עמנואל, והמופת – הוא דבר **מפליא עיני רואים**.

ויצויר שני הלשונות על דבר אחד, למשל מה שנתהפך המטה לנחש קוראהו אצל ישראל בשם אות ואצל פרעה בשם מופת, כי ישראל האמינו בה' ולא היה זה אצלם מופת רק אות שה' שלחו, ופרעה שלא האמין שיש יכולת ביד ה' לשנות טבעי הדברים קוראהו מופת, ולא היה אצלו אות כי לא קיבל הדברים.

הווי אומר לגבי עם ישראל, המאמינים בשליטתו המוחלטת של הקב"ה על עולמו והנהגתו גם בדברים החורגים מחוקי הטבע, הרי שתופעה ניסית תחשב כאות מהקב"ה. לעומת זאת אותה תופעה תחשב אצל פרעה למופת, לדבר שפרעה לפי תפיסתו אינו יכול להסבירו.

גם **האברבנאל** נדרש לסוגייה הזאת, והוא רואה את ההבדל בין האות למופת **בעוצמה** של האירועים, ובלשונו: "כי הראיות החלושות יקראו **אות** והיותן חזקות יקראו **מופת**".³

¹ רבנו בחיי, דברים י"ג: ב'א-ג'.

² מלבי"ם על דברים שם. ה. וראו בפרושו לפרשתנו: "ועל פי זה המכות שבאו בהתראה נקראו אותות כי היו לאות על מציאות ה' ועל השגחתו ויכולתו, ומכות כנים, שחין, וחשך, שבאו שלא בהתראה היו מופת ולא אות".

³ אברבנאל על תורה, דברים שם. בדרך דומה נקט גם הנצ"ב בפירושו: "תנו לכם מופת הכלל הוא ... דאות הוא אפילו אינו דבר פלא אלא צמצום השעה, ומופת הוא דבר פלא. ומשום הכי המופת נקרא גם כן אות, ואין האות נקרא מופת" (העמק דבר דברים ז, ט).

יש לציין שרבי חיים משה מצליח⁴ מוצא נקודות תורפה ברבים מהפירושים שראינו לעיל. הוא מסתייג מההבדל בעיתוי, משום ששלושת האותות שנתן ה' למשה כדי לשכנע את בני ישראל נעשו מיד לעיני העם ללא התראה מראש, ובכל זאת הם נקראים אותות. יתרה מזו, אחר שנעשו כל האותות הללו אומר הקב"ה למשה "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִקְתָּךְ לָשׁוּב מִצְרִימָה רְאֵה כָּל הַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בְּיָדְךָ וְעָשִׂיתָם לִפְנֵי פְרַעֲהוֹ" (שמות ד כא), האותות נקראים מופתים למרות שהם צפויים מראש. הוא מסתייג גם מפירושים אחרים ומגיע לבסוף למסקנה, שדומה לדרכו של הרמב"ן, שיש זהות רבה בין המונחים וקשה למצוא הבדל בניהם.

באותות ובמופתים

מסתבר שקשה למצוא מאפיין או קריטריון המגדיר במדויק את ההבדל בין אות למופת. נראה כי כך סברו גם עורכי האנציקלופדיה המקראית בכותבם בערך "אות":

מעשה הנעשה על ידי הא-להים או על ידי הנביא שליחו, והניתן כעדות לאמיתות הדברים ולאופיים הא-להי. אות כזה הוא לפי טיבו ומהותו דבר פלא, או דבר נבואה לעתיד הקרוב, שרק דעת עליונה יכולה להודיע מראש על בואו ובבואו עדות בו, כי א-ל כל יכול דיבר את הדברים או שלח את שליחו. ואות זה בא ללמד לא רק על הדבר האחרון אלא על כל יתר דבריו, הבטחותיו ופקודותיו. בשימוש זה באים במקרא גם הצירופים הזוגיים אות ומופת, אותות ומופתים, אותות ונפלאות ... וכן אף מופת בלבד ללא כל הבדל ענייני.

על אף הקושי למצוא הבדל ברור בין אות למופת, כתבה מערכת "אתר חברותא" הסבר יפה ומעניין.⁵ הסבר זה יכול לענות לשאלתנו לגבי ההבדל בין המושגים, לפחות בכל האמור למכות מצרים. להלן תמצית הסברם: בהגדה של פסח מצוטט הפסוק "וַיֹּצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמֶרְאָה גְדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים" (דברים כו ח). הפסוק נדרש ומפורט בהגדה:

ובאותות – זה המטה, כמה שנאמר "ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות".
ובמופתים – זה הדם, כמה שנאמר "ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן".

האותות באים לידי ביטוי במטה, והמופתים במכת דם. נוכל להבין את משמעות המלה אות לאור הפסוק "וַיֹּאמֶר לוֹ ה' לָכֵן כָּל הַרְג קֵין שְׁבַעֲתִים יָקָם וַיִּשָּׂם ה' לְקֵין אוֹת לְבִלְתִּי הַפּוֹת אֹתוֹ כָּל מִצְרָאוֹ" (בראשית ד טו). **אות פירושה סימן**. כך גם במקומות רבים נוספים, כמו המקום הראשון בו נזכרת המילה אות בספר שמות: "וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שֹׁלְחֲתִיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱ-לֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שמות ג, יב). **מופת הוא דבר הנעשה "בשנוי טבעו של עולם"**. כך בפסוק " כִּי יִדְבַר אֲלֵכֶם פְּרַעֲהוֹ לֵאמֹר תָּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתֶּם אֶל אֶהְרֹן קַח אֶת מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי פְרַעֲהוֹ יְהִי לְתַנְיִין" (שמות ז, ט), כאשר פרעה מבקש מופת אהרון מבצע מעשה שחורג מדרך הטבע שמטרתו לחזק את האמונה בנותן המופת, בדבריו וביכולותיו. במקרה זה מטרת המופת היא לחזק את האמונה בקב"ה ששלח את משה ואהרון לפרעה, בכוחו וביכולותיו, וגם להוכיח כי משה ואהרון הם אכן שלוחים נאמנים של הקב"ה.⁶

⁴ מקור@@.

⁵ במאמר המערכת "המטה והאותות". בכתובת

⁶ כך מפרש אברבנאל שמות פרק ז פסוק ח

עיון בהגדה של פסח מראה כי מרבית המכות היו שינוי של **סדרי בראשית** אך לא של **חוקי הטבע** ולכן הן אותות. נבחר את דברינו, המכות: צפרדע, כינים, ערוב, דבר, שחין וכדומה, הן כולן מכות הקשורות בכוחות טבע רגילים הפועלים בהתאם לחוקיות הטבע. המיוחד במכות הוא העיתוי של הפעולה ועוצמתה. גם בכורות מתים במוקדם או במאוחר כדרך הטבע, אלא שבמכת בכורות מתו כל בכורי מצרים בדיוק בחצות הלילה. כאשר משה מתריע מראש על כך שמכה מסוימת תתרחש במועד נקוב (למשל מחר), או כשמשה גורם למכה להתחיל על ידי ביצוע פעולה, אלו הן הוכחות לאמיתות דברי משה ופעולתו כשליחו של אלוקים. לכן כל אלה הם אותות, היינו סימן והוכחה כי אילו יד הא-ל מכה במצרים. המכה היחידה שפעלה בניגוד מוחלט לחוקי הטבע היא מכת הדם. כשמים הופכים לדם זה מופת, ולכן אומרים בעלי ההגדה: "ובמופתים – זה הדם".

מיעוט בניסים

ריבוי המפרשים והפירושים משקף את הקשיים שבכל פירוש. דעתי שלי נוטה לפירוש של אתר חברותא, ועל סמך הדברים שם אבקש לצעוד צעד אחד נוסף ולהסביר מדוע דווקא המכה הראשונה הייתה מופת, וכל יתר המכות היו רק אותות. ידוע כי בהתאם להשקפת חז"ל והראשונים, הרי ההשגחה העליונה משתדלת למעט בניסים⁷. כיון שמופת הוא פעולה נגד חוקי הטבע הרי הוא נס הרבה יותר עוצמתי מאות. להבנתי ניתן להסביר כי לאחר המופת של מכת הדם לא ראתה דעת עליון צורך להרבות במופתים, כדי שלא להטריח את השמים שלא לצורך, כאילו העביר הקב"ה מסר לפרעה: דייך שהטרכת אותי לשנות בגללך את חוקי הטבע פעם אחת במכת הדם. מכאן ואילך יופעלו אותות, אלה האותות שהביאו בסופו של דבר ליציאתנו לחרות פיזית ממצרים, ולעמידתנו לפני הר סיני לקבלת התורה.

⁷ לכך יש מקורות רבים למשל: מסכת שבת דף נג ע"ב. רמב"ן בפירושו לדברים יא יג, ומקורות נוספים.